Influenţa franceză în cadrul arhitecturii limbii române. Teoria „relatinizării” sau a „reromanizării”

Ioana MOLDOVANU–CENUŞĂ*

Key-words: *re-latinization, re-romanization, Roman Westernization, francization, language architecture*

Secolul al XIX-lea românesc stă sub semnul unei „bătălii a modernizării” – cum a numit-o Pompiliu Constantinescu (1947: 208–209) –, care s-a desfăşurat pe toate palierele culturii şi civilizaţiei, producând un reviriment general, echivalent întru totul cu o Renaştere. În acest proces de modernizare, factorul activ şi generator al noului a fost influenţa franceză, datorită căreia s-a realizat, după un secol de întrerupere a evoluţiei în sens european, o sincronizare cu Occidentul, a cărui expresie superioară era cultura şi civilizaţia Franţei.

> Numele Franţei, spunea Louis de Nalèche, electrizează populaţiile; el este purtătorul unui prestigiu de măreţie şi de generozitate pe care nu-l contestă nimeni (De Nalèche 1856: 15).

Într-o relatare a consulului Fr. Guéricault către ministrul Lamartine, făcută în anul 1848, se prezintă succint atitudinea filofranceză a românilor de pe malul Dunării, care îi recunosc Franţei „supremaţia morală” şi statutul de „metropolă politică” a ţărilor neolatine „şi care fac eforturi zi de zi ca să-i asimileze limba, legislaţia, literatura, până şi modele cele mai uşuratice” (apud *Anul 1848*: 204). Din deceniul al cincilea, Franţa îşi depăşeşte condiţia de observator şi îşi asumă obligaţiile care-i revin ca mentor spiritual şi politic al Principatelor, sprijinind consecvent acţiunile de modernizare instituţională şi de eliberare naţională întreprinse de filofrancezii români. Într-un discurs din 7 februarie 1859, Napoleon al III-lea declara că „interesul Franţei este pretutindeni acolo unde trebuie să învingă o cauză dreaptă şi civilizatoare” (apud Desfeuilles, Lassaigne 1937: 85). Se va crea o comuniune spirituală pe care contele de Saint-Aulaire o sesiza într-un articol din anul 1925:

> România care, nemulţumită de a vorbi franceza şi de a simţi în franceză, gândeşte tot în franceză, este pentru noi un creier frate. Franţa şi România comunică în ambele feluri, al inteligenţei şi al sensibilităţii (Desfeuilles, Lassaigne 1937: 125).

La sfârşitul secolului al XIX-lea, rezultatele modelării franceze a spiritualităţii noastre erau cu mult mai mari decât suntem dispuşi să o recunoaştem astăzi:

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, România.

BDD-A1113 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:03 UTC)

> Arareori acţiunea unui popor asupra altuia a fost mai completă, mai copleşitoare, mai cuprinzătoare ca influenţa franceză în România (Eliade 2000: 11).

Iar după A.D. Xenopol (1909: 74, 77), „întreaga civilizaţie a poporului român se datoreşte imitaţiei civilizaţiei franceze”; şi mai departe: „Într-un cuvânt, noi copiem Franţa în toate şi mereu. Suntem doar o reproducere, mai mult sau mai puţin fidelă, a civilizaţiei franceze”. Afirmaţia implică o dublă exagerare: pe de o parte, limitează poporul român la clasele superioare ale societăţii, dincolo de care influenţa se rarefiază şi se pierde; iar pe de alta, neglijează procesul de refracţie, de adaptare a formelor străine la mentalul românesc, care s-a desfăşurat cu o intensitate sporită odată cu trecerea timpului şi care trebuie apreciat ca o manifestare a originalităţii noastre. De-a lungul secolului al XIX-lea s-a trecut de la imitaţia globală la cea selectivă şi de la preluarea mecanică a formelor la asimilarea lor prin încorporare în patrimoniul naţional. „«Imitaţia» este aşadar, în realitate, o adaptare selectivă” (Cornea 1974: 44). Profund nedrept era Iorga (1987: 202), când susţinea că „cultura care s-a întemeiat în secolul al XIX-lea [...], în loc să fie scoasă din adâncimile poporului, a fost adusă în pachete, în lăzi din Franţa”. Orice literatură trăieşte din adaptări şi imitaţii; de aceea s-a spus că „literaturile nu sunt, ci devin naţionale”, iar „o literatură exclusiv naţională este o himeră” (Baldensperger 1974: 279, 287). Foarte plastic a relevat acest proces Al. Zub: „Pe măsură ce «europenizarea» devine un fapt, se caută în tradiţiile locului ancore fixative” (Zub 1987: 764).

Influenţa limbii franceze a reprezentat pandantul necesar al influenţei civilizaţiei Franţei. „Pentru ca o limbă să se generalizeze este necesar şi suficient ca ea să servească drept suport unei civilizaţii”, spunea Antoine Meillet (Meillet 1926: 118). Or, deja în deceniul al patrulea, boierii români îi considerau pe francezi, după mărturia lui Raoul Perrin, „rezumatul cel mai complet al civilizaţiei” (apud Cornea 1972: 513). Tot atunci, la 1835, J. Genilie observa că, în mediul cult al societăţii bucureştene, „limba franceză s-a făcut comună acum” (apud Oprescu 1922–1923: 36), adică beneficia de calitatea de limbă literară. Este faza incipientă a bilingvismului cultural, numit şi diglotism (Edouard Pichon, apud Goldiş-Poalelungi 1973: 39, n. 104), care, spre sfârşitul secolului, se va transforma într-un bilingvism avansat, sesizat de A.D. Xenopol:

> Această obişnuinţă foarte pronunţată a limbii franceze a produs un fel de limbă foarte curioasă, care nu se află decât în România: un fel de *mixtum compositum* jumătate fanţuzesc, jumătate românesc. Se începe o frază în franceză şi se termină în română. Se folosesc uneori câteva cuvinte franceze izolate în mijlocul unei fraze româneşti sau unele cuvinte româneşti într-o frază franceză [...]. E un fel de volapük franco-român. Acest amestec hibrid de limbi este odios şi ridicol (Xenopol 1909: 76).

Amestecul a mai fost constatat la aromânii grecizaţi şi se poate observa şi astăzi la românii din marile oraşe ale Basarabiei rusificate. La noi însă, el se producea doar la nivelul superior al societăţii, nu se extinsese în mediile populare, care nu beneficiau de o educaţie franceză.

Limba română a resimţit efectele bilingvismului cultural atât la nivel lexical, cât şi la nivel sintactic. Pe la 1844, ea devenise „un idiom de tot neînţeles” – cum spunea I. Voinescu II – ca urmare a invaziei de neologisme romanice, luate îndeosebi din franceză. Paralel cu literatura, care „din zi în zi se dezromâneşte”, cum

BDD-A1113 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:03 UTC)

constata Bolintineanu la 1868 (Bolintineanu 1961: 559), un efect similar l-a resimţit şi lexicul limbii literare.

> Ca urmare a acestei universale galomanii, limba se transformă, îmbogăţindu-se cu cuvinte şi expresii franceze, pentru adoptarea cărora abandonează adesea bogăţia propriului patrimoniu (Drouhet 1983: 62).

Cele mai multe erau împrumuturi necesare, din sfera ideilor, în care cultura franceză îşi adusese o contribuţie esenţială.

> O idee franceză, arăta Alexander von Humboldt, pătrunde pretutindeni, pentru că mai totdeauna are într-însa tot ceea ce alcătuieşte caracterul uman şi universal al ideii (apud Ionnescu-Gion 1891: 259).

Au existat însă şi multe împrumuturi de lux, cel puţin la prima vedere, acceptate datorită faptului că sinonimul francez părea mai cult din perspectiva snobismului cultural al vremii. *Amor*, de pildă, le concura cu succes pe *iubire* şi pe *dragoste*, pentru că era înconjurat de aura amorului franţuzesc galant, atât de deosebit de felul cum se practica el în societatea românească tradiţională. Astăzi se apreciază că neologismele de origine franceză ar reprezenta cca 40% din vocabularul limbii române moderne.

Deoarece majoritatea acestor neologisme aveau, la rândul lor, o origine latină în limba franceză, unii lingvişti au vorbit de o relatinizare a limbii române. După părerea lui Iorgu Iordan, cel dintâi care a uzat de acest termen ar fi fost Al. Graur, într-un articol din 1930 publicat în ziarul „Adevărul" sub pseudonimul Gh. Reviga (Iordan 1970: 72, n. 8). Dar în acelaşi an îl folosea şi Ovid Densusianu, în cursul consacrat „Evoluţiei estetice a limbii române", ţinut la Universitatea din Bucureşti. Ca şi Graur, el avea în vedere o „relatinizare sub influenţa franceză", de pe la 1830, iar nu sub influenţa latinismului ardelenesc. Acesta din urmă dovedise „o lipsă de orizont extraordinară, o lipsă de perspectivă literară", datorită faptului că latiniştii, „fiind numai istorici sau filologi", nu „au atins manifestările artistice" şi multiplele aspecte ale vieţii cotidiene. Or, influenţa franceză a venit odată cu moravurile, cu romantismul care „a avut un dar extraordinar de cucerire a sufletelor" şi „a coincidat cu deşteptarea noastră" (Densusianu 1977: 348–349). Este adevărat că influenţa franceză a deschis orizonturi literare noi şi că mai toate genurile şi speciile poetice, apărute în secolul al XIX-lea, s-au creat după model francez. Ea reprezenta o necesitate a vieţii spirituale şi, de aceea, latinismul nu a avut şansa de a se impune în acest domeniu.

Ceea ce încă nu se ştie este că adevăratul creator al termenului, nicăieri menţionat, a fost A. Meillet. În articolul *Sur le sens linguistique de l'unité latine*, publicat în 1916 în „Revue des Nations latines" şi reluat într-o carte cunoscută de mai toţi lingviştii contemporani, inclusiv de Graur şi de Densusianu, marele lingvist se ocupa de poziţia limbilor neolatine în cadrul Romaniei. Deşi indeniabil, caracterul latin al limbii române s-a manifestat în condiţii istorice diferite şi în afara influenţei unificatoare a Bisericii Romane. „Din fericire, spunea el, influenţa franceză, care a fost puternică în secolul al XIX-lea, a relatinizat româna după câteva decenii" (Meillet 1926: 313).

Principala obiecţie pe care o suscită termenul, aşa cum a fost folosit el de Meillet şi de lingviştii români, este aceea că, în cazul neologismelor de origine

BDD-A1113 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:03 UTC)

franceză, trebuie avută în vedere etimologia primară, iar nu cea secundară (= originea lor latină în limba care ni le-a transmis). În consecinţă, este nefiresc să numim „relatinizare" efectul influenţei franceze. O a doua obiecţie este aceea că nu poate fi eliminată din ecuaţia etimologică tocmai influenţa latină directă, exercitată prin intermediul cărturarilor ardeleni (şi nu numai al lor). Probabil că din aceste motive Sextil Puşcariu a propus un nou termen, *reromanizare*, care în intenţia sa acoperea ambele orientări ale împrumutului neologic: „în sens latin", în Ardeal, şi „în sens neolatin", în Principate (Puşcariu 1974: 434, articolul *Despre neologisme*). Termenul ar circumscrie astfel configuraţia romanică a lexicului românesc, dobândită în perioada modernizării limbii.

> Neologismul latin, spune el, a avut ca urmare *o plămădire din nou a limbii române* [subl. n.], tot atât de importantă ca împrospătarea prin împrumuturi din slavoneşte (Puşcariu 1976: 379).

Dar poate oare superstratul neolatin sau cel slavon, manifestate la nivelul lexicului, să echivaleze cu o „plămădire din nou", care ar antrena, neapărat, şi structura gramaticală? Argumentul adus de Puşcariu trece însă sub tăcere această eventuală obiecţie.

> Neologismul a schimbat, mai mult decât se admite de obicei, aspectul limbii române, încadrând-o din nou în spiritualitatea romanică şi îndepărtând-o de comunitatea „balcanică" în care o înglobase mai ales cultura ce venea din Bizanţ (Puşcariu 1976: 415).

Ceea ce spune Puşcariu este adevărat, după cum adevărată este şi constatarea sa că „limba franceză [este] izvorul aproape exclusiv al neologismului român" (Puşcariu 1976: 391–392); dar această nouă spiritualitate nu înseamnă o „plămădire din nou a limbii" – şi este de mirare că un lingvist mare ca Puşcariu a putut face această confuzie.

De aceea Iorgu Iordan considera că expresia *reromanizare* este „cu totul improprie, falsifică realitatea şi se poate preta la interpretări eronate" (Iordan 1970: 72). El recunoştea însă că

> rezultatul acestui contact [cu romanitatea occidentală, n.n.] a fost îmbogăţirea enormă a limbii române cu elemente latino-romanice, nu numai în ce priveşte vocabularul [...], ci şi în domeniul sintaxei, mai ales al frazei construite prin subordonare (Iordan 1970: 72).

Iorgu Iordan, ca şi alţi lingvişti, vorbeşte de împrumuturi „latino-romanice", subsumând prin această etichetă ambele direcţii de îmbogăţire a lexicului, care converg spre „modernizarea limbii române în spirit latino-romanic"; dar acest fenomen, arată el, „a cuprins numai aspectul ei cult (sau literar)", de unde s-a extins treptat şi în limba populară (Iordan 1970: 74). Chiar dacă s-ar face abstracţie de influenţa „latino-romanică", a cărei pondere este foarte mare, angajând şi o serie de formanţi lexicali (sufixe şi prefixe) şi implicând „epurarea" lexicului neromanic, „româna nu este mai puţin romanică decât celelalte continuatoare ale latinei" (Iordan 1970: 75). Altfel spus, ea şi-a menţinut de-a lungul timpului caracterele romanice definitorii.

În pofida obiecţiilor, Octav Nandriş continuă să uzeze de termenul *reromanizare*, susţinând că franceza „a îndeplinit în română rolul pe care latina l-a jucat în epoca Renaşterii în istoria limbii franceze" (apud Goldiş-Poalelungi 1973:

BDD-A1113 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:03 UTC)

38). Dimpotrivă, Alexandru Niculescu crede că termenii *reromanizare* şi *relatinizare* nu presupun

> o pierdere a romanităţii (latinităţii), ci un *surplus* al ei: *re-* are un sens *intensiv*, exprimând augmentarea elementelor de origine latină din limba română [subl. a.] (Niculescu 1978: 6).

Lingvistul nostru se înşală. În română, funcţia de intensificare are prefixul *răs-*, iar nu *re-*, care are un sens exclusiv iterativ (DLR). Şi în franceză (*relatinisation*, la Meillet), „funcţia principală a lui *re-* este de a marca repetarea unei acţiuni; el indică şi o mişcare retrogradă, revenirea la o stare mai veche” (Grevisse 1988: 250).

Aşadar, ambii termeni desemnau, în viziunea lingviştilor care i-au lansat, un fenomen similar Renaşterii, prin care firul întrerupt al unei evoluţii naturale a fost reînnodat. După o fază de slavonizare, de grecizare şi de turcizare a lexicului, care-i conferea limbii un pronunţat aspect „oriental”, s-a reinstaurat *statu quo*-ul, printr-o intensă purificare, realizată în mod conştient de toţi cărturarii, şi prin compensarea lacunelor cu neologisme de factură occidentală, preponderent franceză. De aceea, Alexandru Niculescu a propus sintagma *occidentalizare romanică*, având în vedere „procesul de orientare a societăţii, a culturii şi limbii române spre latinitatea şi romanitatea Occidentului european”, prin care „româna s-a reînscris în romanitate”, trecând printr-o fază de „bilingvism (cultural) conştient” (Niculescu 1978: 6–7).

Nici această sintagmă nu i se pare convenabilă lui Vasile Ţâra (1982–1983: 174), „întrucât limitează numai la influenţa romanică apuseană o direcţie teoretică şi practică mult mai complexă”. Altfel spus, atributul „romanică” nu trimite şi la limba latină, aşa cum considera Alexandru Niculescu, iar „relatinizare” este „şi mai restrictiv”, întrucât trimite exclusiv la aceasta (Niculescu 1978: 175). Autorul preferă să vorbească de un „proces de modernizare în spirit latino-romanic a limbii noastre culte”, care „s-a manifestat în toate compartimentele ei, nu numai în lexic”, angajând şi „structuri de ansamblu a stilurilor funcţionale moderne”; orientarea spre latină a ardelenilor şi spre franceză a regăţenilor au reprezentat direcţii care „până la urmă [...] au fuzionat” (Niculescu 1978: 175).

Dar aşa-zisa „direcţie latino-romanică în modernizarea limbii noastre literare” (Niculescu 1978: 177) implică, în realitate, două direcţii de sens contrar, una spre latina clasică, alta spre franceza modernă.

> Între Transilvania, pe de o parte, şi Moldo-Valahia, pe de altă parte se creează opoziţiile latin/romanic, antic/contemporan, istoric-filologic/beletristic, tradiţional/ modern (Niculescu 1978: 98).

Prima direcţie izvora din dorinţa de afirmare a istoricităţii poporului român, a doua pleca de la premisa că această istoricitate există (deci nu mai trebuie demonstrată) şi se axa pe contemporaneitatea europeană (Niculescu 1978: 88–89), intenţionând o sincronizare cu cea mai avansată cultură a Occidentului, care era cea franceză.

Punctul de vedere al lui Alexandru Niculescu se află în prelungirea concepţiei lui Sextil Puşcariu, care a sesizat anacronismul mişcării culturale din Transilvania:

BDD-A1113 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:03 UTC)

> Criticismul sănătos al generaţiei din preajma anului 1840 ne-a păzit de aberaţiile unei direcţii ce ameninţa să înlocuiască graiul tradiţional prin elementele unei limbi moarte [...], dând locul cuvenit în limbă neologismului francez,

care „venea cu înfăţişarea lui vie şi deştepta noţiuni curente pentru o minte din veacul al XIX-lea” (Puşcariu 1920: 150). Puşcariu îl cita pe Ramiro Ortiz, care „observase atât de just” faptul că „adevărata renaştere română e legată de cultura franceză, singura pe care românii au asimilat-o şi care a fost fecundă în rezultate literare şi artistice” (Puşcariu 1920: 150).

În plus, spunea Puşcariu, influenţa latină era mediată de catolicismul habsburgic, astfel încât filiera germană se reflecta şi în aspectul neologismelor împrumutate de ardeleni.

> Acest aspect german al culturii latine din Ardeal a fost una din cauzele care au pus o barieră între cărturarii transilvăneni şi cei de dincolo de Carpaţi, unde spiritul public se orienta aproape exclusiv spre cultura neolatină din Franţa (Puşcariu 1976: 411).

Este ceea ce N. Iorga numise „un antagonism fatal” între societatea cultă românească intracarpatică şi cea extracarpatică, al căror ideal se găsea în Germania (Austria) pentru prima şi în Franţa pentru a doua (Iorga 1910–1911: 771–772).

Tot dintr-o perspectivă socio-istorică abordează chestiunea şi G. Ivănescu. După părerea sa, „influenţa culturii franceze [este] de esenţă progresistă”, în timp ce orientarea spre cultura latină a Antichităţii are un caracter retrograd. „Întorcându-se spre trecut, până spre limba latină, care a fost, până la 1848, limba oficială în Ungaria, ei [= intelectualii ardeleni] se făceau reprezentanţii unei atitudini [...] aristocratice sau feudale în problemele limbii”, dovedind „o lipsă de contact cu realităţile” (Ivănescu 1980: 675–676). Ungaria (împreună cu Transilvania) a fost una din puţinele ţări europene în care limba latină s-a dovedit rezistentă, iar această situaţie le-a creat intelectualilor ardeleni iluzia că ea continua să joace rolul de „limbă universală” şi la începutul secolului al XIX-lea, deşi în restul Europei fusese detronată de franceză încă din secolul precedent (Réau 1938: 13–14). La 1818, Ion Budai-Deleanu susţinea însă că

> limba lătinească este [...] cea mai trebuincioasă la tot neamul românesc, fiindcă toată învăţătura şi toate scrisorile cele mai vechi sânt alcătuite întru această de obşte limbă. Nice să poată zice astăzi că este cineva în Europa învăţat care nu va şti latineşte, măcar să fie întru alte cât de procopsit” (apud Marino 1977: 170).

În realitate, chiar capitala Imperiului Austro-Ungar era, încă din secolul al XVIII-lea, în mare măsură francizată. Deja Montesquieu constatase, la 1728, că aici „limba noastră este atât de universală încât e aproape singura la oamenii cultivaţi” (apud Brunot 1967 VIII_2: 776), iar spre sfârşitul secolului, împărăteasa colabora cu protipendada „la adaptarea şi la cunoaşterea ideilor occidentale sub formă franceză” (Iorga 1924: 23). În acest mare centru european, spune Germaine Lebel (1955: 295), „fermentau şi radiau ideile franceze, fie că e vorba de concepţii literare, de teorii politice şi filozofice sau de doctrine revoluţionare”.

Dar dacă Viena era în pas cu moda franceză, cu limba şi cu cultura franceză, tot ea era aceea care se opunea cu înverşunare răspândirii lor în Imperiu, menţinând

BDD-A1113 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:03 UTC)

popoarele din acest conglomerat politic într-o stare culturală anacronică. Revelatoare în acest sens este o scrisoare din anul 1876 a lui G. Bariţ către M.G. Obedenaru:

> Una din maximele statului în care m-am născut şi am trăit, mărturisea el, era un fel de ură faţă de tot ce era francez, caracterul francez era considerat cel mai periculos din lume şi poporul francez ca inamic al acestei lumi. Părinţii care permiteau fiilor şi fiicelor lor să înveţe franceză treceau drept opoziţionişti, perturbatori, adversari ai sistemului guvernamental. Abia după ce am părăsit şcoala, *încetul cu încetul* [subl. n.], începurăm să cunoaştem cumplitele erori în care fuseserăm educaţi şi să apreciem imensele foloase pe care le poate trage naţiunea noastră din cunoaşterea limbilor neolatine, anume a celei italiene şi a celei franceze. [...] Francezii sunt [...] adevăraţi luminători ai omenirii [...]. Iertat să-mi fie păcatul, dar am pismuit adesea generaţia d-tale din România, care a fost atât de fericită să asculte bărbaţi ca Michelet şi Quinet, să câştige pentru patria lor favoarea celor mai iluştri bărbaţi ai Franţei (apud Radu 1982: 52).

Acest decalaj cultural, creat şi întreţinut de politica habsburgică, explică în bună măsură decalajul lingvistic între modelul imitativ umanist, regresiv, al intelectualităţii transilvănene, care vedea în latina clasică forma ideală de expresie, şi modelul imitativ iluminist, al intelectualităţii din Principate, susţinut de ideea progresului limbilor, a superiorităţii limbilor moderne faţă de cele antice, care îi atribuia francezei calitatea de limbă literară ideală. Cele două modele erau incompatibile şi, din acest motiv, nu se poate vorbi de o orientare latino-romanică şi nici de neologisme latino-romanice, cât timp la originea împrumutului lexical se aflau limbi diferite.

Conceptul de etimologie multiplă reprezintă o formulă lexicografică de compromis, care grupează sub o formă ideală (= forma selectată de limba literară) cuvinte cu mai multe etimologii directe, care uneori concordă, iar alteori se deosebesc ca aspect fonetic. Aşa-zisa fuziune a direcţiilor culturale latinizantă şi francizantă, de care vorbesc Vasile Ţâra (vezi *supra*) şi Alexandru Niculescu (1978: 90–91), s-a realizat printr-un proces de selecţie a formelor lexicale similar cu unificarea supradialectală. Dar, aşa cum nu putem vorbi de cuvinte moldo-muntenești în ultimul caz, nu putem vorbi nici de neologisme latino-romanice: s-a selectat *fie* un neologism de origine latină, *fie* unul de origine romanică.

Doar într-un singur caz formula aceasta este posibilă, dacă nu cumva chiar necesară. Ne gândim la neologismele afectate de fenomenul de hiperlatinizare, cum îl numea Sextil Puşcariu (Puşcariu, 1976: 402), prin care un cuvânt provenit din limba franceză (aşa cum o indică sensul) este apropiat formal de corespondentul său latin. Acest fenomen nu s-a manifestat în mod fortuit, ci a devenit o matrice de adaptare conformă cu structura limbii române, care a funcţionat în Principate, realizând o convergenţă cu procedeul de adaptare al latiniştilor. Neologismele de acest fel pot fi numite *latinisme indirecte*, adică termeni de origine latină savantă împrumutaţi de la o limbă romanică la alta prin „influenţe interromanice” (Râpeanu 2004: 164).

Termenul *relatinizare* a fost preluat din lingvistica noastră de Sanda Reinheimer Râpeanu şi aplicat limbilor romanice occidentale pentru a circumscrie influenţa adstratului latin savant asupra acestora, care a acţionat îndeosebi în epoca Renaşterii (Râpeanu 2004: 14, 30–33). Autoarea nu renunţă nici la termenul *reromanizare*, care s-ar aplica relatinizării româneşti, prin care s-a realizat

BDD-A1113 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:03 UTC)

desprinderea de influenţele bizantino-slave şi neogreceşti şi integrarea „în lumea occidentală dominată de latină” (Râpeanu 2004: 14, 40). Pentru situaţia avută în vedere, romaniştii occidentali folosesc exclusiv termenul *latinizare*, iar prin *relatinizare* (fonetică sau grafică) înţeleg procesul de adaptare regresivă, prin care termenii latineşti moşteniţi sunt aduşi mai aproape de etimon, printr-o rectificare a „formelor corupte” de evoluţia fonetică (Râpeanu 2004: 39, 152–154).

În ce ne priveşte, acceptăm terminologia romaniştilor străini, numind *latinizare* acţiunea de introducere a neologismelor de origine latină şi *relatinizare* procedeul iniţiat de Şcoala Ardeleană, prin care forma cuvintelor moştenite este „corectată” spre a se realiza o mai mare apropiere de cea latină clasică. Rezultatele relatinizării au fost numite *semicultisme* (Râpeanu 2004: 153). În privinţa latinizării operate de ardeleni (sau de latiniştii din Principate), apelăm la terminologia folosită de romanista bucureşteană, pentru a denumi cele două modalităţi de adaptare (sau de integrare) a neologismelor: *integrare progresivă* (când se adaptează în concordanţă cu legile fonetice care au acţionat asupra cuvintelor moştenite) şi *integrare regresivă* (când se adaptează avându-se în vedere aspectul fonetic din latina clasică) (Râpeanu 2004: 62, 125).

Numim *romanizare* procesul de introducere a neologismelor de origine exclusiv romanică şi care a funcţionat în Principate cu două variante aplicabile şi sintaxei: *francizarea* şi *italienizarea*. Atât latinizarea, cât şi romanizarea sunt procese care afectează doar aspectul literar al limbii române, cum a precizat Vasile D. Ţâra (iar nu structura limbii, cum au considerat alţi lingvişti) şi au fost implicate, într-o manieră inegală, în procesul de modernizare a acesteia, prin selecţia unor elemente şi excluderea altora.

Alături de neologism, împrumutul lexical din limba franceză include şi calcul, numit uneori *neologism de sens* (Blochwitz 1970: 905). De obicei, acest tip de împrumut nu este înregistrat ca atare în dicţionare, putând fi confundat cu evoluţiile semantice „naturale”. Numărul calcurilor lexicale şi frazeologice din franceză este extraordinar de mare în limba noastră, reprezentând, până prin deceniul al cincilea al secolului al XIX-lea, forma de împrumut dominantă. Scriitorii doreau să menajeze efortul de înţelegere al cititorilor şi dovedeau o anume reţinere faţă de transplantul de cuvinte străine. Cu timpul însă, numărul calcurilor s-a redus, fără ca procedeul să fie abandonat cu totul. Predilecţia pentru neologism, în defavoarea calcului, a însemnat o conformare cu tipul romanic al integrării lexicale şi o renunţare la modelul slavon, dominant în epoca veche.

S-a vorbit şi de o romanizare a frazei scriitorilor paşoptişti (Mancaş 1974: 45), care nu este altceva decât o restructurare stilistică după normele retoricii franceze. Trecerea de la fraza latinizantă, plină de construcţii sintetice, de inversiuni topice şi cu o amplitudine considerabilă, la fraza nervoasă, simplă, perfect clară, de inspiraţie franceză constituie cel mai important progres al limbii literare moderne, care a marcat totodată şi desprinderea definitivă de mentalitatea „orientală”.

Foarte just observase Rivarol, în *Discours sur l'universalité de la langue françoise* (1784), că franceza „nu este doar o limbă clară, ci şi una care clarifică spiritul” (apud Brunot 1967 VIII_2,: 951). Acest lucru l-a constatat şi Pompiliu Eliade, analizând traducerile româneşti din limba franceză.

> În chip firesc, spune el, aceste strădanii erau menite să schimbe atât deprinderile de gândire, cât şi limba românească. Aceiaşi scriitori români, care îşi

BDD-A1113 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:03 UTC)

> pierd capul când este vorba să-şi aştearnă în scris propriul gând [...], devin raţionali şi atenţi când au de tradus un original francez [...]. În faţa acestor opere franceze, uimitor de limpezi în sine atunci când este vorba să le înţeleagă, dar uimitor de dificile când este vorba să le traducă în limba lor [...] s-au simţit adeseori puşi în încurcătură (Eliade 2000: 289).

Din statutele Societăţii literare, publicate în „Muzeul Naţional" din 1836, aflăm că Eforia şcoalelor înfiinţase un comitet de literaţi, care urma să ofere soluţii, între altele, pentru modul cel mai potrivit de adaptare românească a unor construcţii franceze. Se punea de pildă întrebarea

> dacă la sintax trebuie să se urmeze construcţia franţuzească în oarecari întâmplări, precum în frasurile acestea: *il n'est que deux heures* „nu sânt decât două ceasuri" în loc de „sânt numai două ceasuri"; *c'est ce que je ferai* „aceasta e acea care eu voi face" în loc de „aceasta oi să fac" (apud Urechia 1892: 339).

Perioada de construcţie franceză renunţă la caracterul circular al perioadei de inspiraţie latină, cu verbul principalei în final (folosită şi de cărturarii ardeleni), menţinând însă repetiţiile şi simetriile care-i conferă ritmul şi eleganţa specifice (pentru perioada franceză, vezi Lévizac 1807: 129–130). Noile caracteristici ale frazei oratorice româneşti au fost semnalate de Pompiliu Eliade (1914: 343–345) şi Petre V. Haneş (1926: 198). Substituţia se dovedea cu atât mai necesară, cu cât documentele domneşti de la finele secolului al XVIII-lea şi de la începutul celui următor începuseră să resimtă influenţa stilului hatişerifelor turceşti, pline de fraze labirintice a căror descifrare punea la grea încercare ingeniozitatea cititorilor. Înlocuirea acestui tip de construcţie frazeologică a echivalat cu o revoluţie sintactică, prezentată de Pompiliu Eliade în termenii următori:

> Acţiunea frazei franceze asupra frazei româneşti a fost imediată şi pentru multă vreme salutară. Fraza românească va cunoaşte de acum claritatea, scurtimea, pe care le ignora până atunci. Adio lungi perioade ale vechilor hrisoave, anaforale către domni, infinite, încurcate, în care punctul sau punctul şi virgula erau ca nişte oaze rare, la distanţă de 10 sau 15 rânduri, hrisoave şi anaforale din care trebuia să neglijezi trei sferturi pentru a ghici mai degrabă decât pentru a înţelege sensul retras din mijlocul unor grupe de cuvinte ascunse (Eliade 1914: 344).

Rolul esenţial al limbii franceze în „estetizarea limbii noastre" a fost subliniat de Ovid Densusianu: „Din acest punct de vedere, noi datorim mult limbei franceze, pe când nu datorim nimic, sau aproape nimic latiniştilor" (Densusianu 1977: 207). Ca urmare a acestei influenţe, care a afectat profund domeniul literelor, limba literaturii artistice „a devenit de nerecunoscut", spunea Pompiliu Eliade;

> nu exagerăm spunând, continua el, că este tot atâta deosebire între limba română de astăzi şi cea de la începutul acestui secol al XIX-lea ca între franceza veacului al XVI-lea şi cea din zilele noastre. Vocabularul, sintaxa, stilul, totul este profund transformat (Eliade 2000: 288).

Şi tot el făcea o importantă remarcă:

> *Influenţa franceză avea să creeze o limbă română distinctă de cea populară* [subl. n.]: o limbă menită să exprime abstracţiunile, limba gândirii, a ştiinţelor, a politicii (Eliade 2000: 292).

BDD-A1113 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:03 UTC)

În mod paradoxal, această diferenţiere de nivel faţă de limba populară, care s-a manifestat prin intermediul stilurilor funcţionale, a fost dublată de impunerea unor construcţii analitice, prezente şi în limbajul popular, dar pe care limba literară le respinsese, în favoarea corespondentelor lor sintetice. Ne referim la genitivul cu prepoziţia *de* şi la dativul cu prepoziţia *la*. Ambele prepoziţii s-au constituit ca morfeme cazuale în perioada romanică a limbilor neolatine, înainte de crearea în română, prin secolul al VIII-lea, a flexiunii articulate, şi se regăsesc şi în dialectele sud-dunărene (aromân şi meglenoromân). Prepoziţia *la* derivă din *illac + ad* (>**la a*), compusă pentru a se realiza o diferenţiere cazuală faţă de *a* (construită şi cu acuzativul). Din perspectiva gramaticii istorice, construcţiile respective nu pot fi considerate în cazul acuzativ, cum sunt de părere unii gramatici, începând cu Tiktin. De asemenea, influenţa franceză a întărit construcţii romanice de tip occidental, la care româna a renunţat, înlocuindu-le cu inovaţii proprii: infinitivul în locul conjunctivului analitic (care reprezintă o concordanţă balcanică), eliminarea pronumelui personal pleonastic cu funcţie de complement, eliminarea prepoziţiei *pe* înaintea relativului *care* în propoziţii atributive etc.

Influenţa franceză a dominat şi celelalte limbi literare romanice (care au resimţit-o încă din secolul al XVII-lea), asumându-şi rolul de factor structurant al tipului romanic (adică al principiilor de funcţionare a sistemelor limbilor neolatine).

S-a spus că franceza „a modificat întreaga structură intimă a limbii române” (Goldiş-Poalelungi 1973: 5) şi că influenţa sa „a atins toate sectoarele limbii: lexic, morfologie, sintaxă”, deşi „tentativele de a impune în morfologie şi în anumite sectoare ale sintaxei anumite norme ale limbii franceze au dat, în genere, greş” (Alistar 1973: 25). Ultima afirmaţie, a lui Dumitru Alistar, nu este însă susţinută şi de exemple care să probeze ingerinţe în morfologie (pentru că regimul verbelor, schimbările de diateză şi construcţia analitică a cazurilor au toate un caracter relaţional). Practic, influenţa franceză a afectat lexicul şi o zonă periferică a sintaxei (impunând o serie de construcţii, dezvoltând subordonarea şi, mai ales, restructurând perioada), neafectând sistemul funcţional, ci doar sistemul normal sau, altfel spus, arhitectura limbii. Ea a avut o contribuţie esenţială la realizarea unei configuraţii moderne a variantelor socializate (normale) ale invariantelor sistemului: diastratice (sociolectul cult, în opoziţie cu cel popular), diafasice (stilurile de limbă: beletristic, ştiinţific, juridic-administrativ, publicistic) şi diamesice (aspectul scris, în opoziţie cu oralitatea).

Bibliografie

AAR: „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii istorice” (Bucureşti).

ACILFR XII: *Actele celui de-al XII-lea congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică*, I–II, Bucureşti, 1970–1971.

Alistar 1973: Dumitru Alistar, *Contribuţii la studiul influenţei limbii franceze asupra limbii române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Bucureşti, Centrul de Multiplicare al Universităţii din Bucureşti.

Anul 1848: *Anul 1848 în Principatele Române. Acte şi documente*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1902.

AUI: „Analele ştiinţifice ale Universităţii « Alexandru Ioan Cuza » din Iaşi” (Lingvistică).

Baldensperger 1974: Ferdinand Baldensperger, *Literatura – creaţie – succes – durată*, Bucureşti, Editura Univers.

BDD-A1113 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:03 UTC)

Blochwitz 1970: Werner Blochwitz, *Le néologisme de sens dans le vocabulaire politique du français contemporain*, în ACILFR XII, vol. I.
Bolintineanu 1961: D. Bolintineanu, *Opere alese*, II, Bucureşti, Editura pentru Literatură.
Brunot 1967: Ferdinand Brunot, *Histoire de la langue française dès origines à 1900*, nouvelle édition, IV. *Le XVIII e siècle*, VIII. *Le français hors de la France au XVIII e siècle*, Paris, Librairie Armand Colin.
Constantinescu 1947: Pompiliu Constantinescu, *Eseuri critice*, Bucureşti, Editura Casa Şcoalelor.
Cornea 1972: Paul Cornea, *Originile romantismului românesc*, Bucureşti, Editura Minerva.
Cornea 1974: Paul Cornea, *Oamenii începutului de drum. Studii şi cercetări asupra epocii paşoptiste*, Bucureşti, Editura Cartea Românească.
CREL: „Cahiers roumains d'études littéraires" (Bucureşti).
De Nalèche 1856: Louis De Nalèche, *La Moldo-Valachie*, Paris, Imprimerie Walder.
Densusianu 1977: Ovid Densusianu, *Opere*, III, Bucureşti, Editura Minerva.
Desfeuilles, Lassaigne 1937: Paul Desfeuilles, Jacques Lassaigne, *Les Français et la Roumanie. Textes choisis*, Bucureşti, M.O., Imprimeria Naţională.
DR: „Dacoromania" (Cluj).
Drouhet 1983: Charles Drouhet, *Studii de literatură română şi comparată*, Bucureşti, Editura Eminescu.
Eliade 1914: Pompiliu Eliade, *La Roumanie au XIX^e^siècle*, I-II, Paris, Hachette.
Eliade 2000: Pompiliu Eliade, *Influenţa franceză asupra spiritului public în România. Originile*, Bucureşti, Editura Humanitas.
Goldiş-Poalelungi 1973: Ana Goldiş-Poalelungi, *L'influence du français sur le roumain (Vocabulaire et syntaxe)*, Paris, Société les Belles Lettres.
Grevisse 1988: Maurice Grevisse, *Le bon usage. Grammaire française*[12] (refăcut de André Goosse), Paris, Duculot.
Haneş 1926: Petre V. Haneş, *Desvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*[2], Bucureşti, Editura Casei Şcoalelor.
Ionnescu-Gion 1891: G.I. Ionnescu-Gion, *Din istoria fanarioţilor. Studie şi cercetări*, Bucureşti, Stabilimentul Grafic I.V. Socecu.
Iordan 1970: Iorgu Iordan, *Importanţa limbii române pentru studiile de lingvistică romanică*, în ACILFR XII, vol I.
Iorga 1910–1911: N. Iorga, *Partea românilor din Ardeal în cultura românească. Influenţe şi conflicte*, în AAR, s. II, t. XXXIII.
Iorga 1924: N. Iorga, *La pénétration des idées de l'Occident dans le Sud-Est de l'Europe aux XVIIe siècles*, în RHSE, I.
Iorga 1987: N. Iorga, *Conferinţe. Ideea unităţii româneşti* (ed. Ştefan Lemny şi Rodica Rotaru), Bucureşti, Editura Minerva.
Ivănescu 1980: G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea.
Lebel 1955: Germaine Lebel, *La France et les Principautés Danubiennes (du XVI e siècle à la chute de Napolèon I*), Paris.
Lévizac 1807: De Lévizac, *Cours de littérature française extrait des meilleurs auteurs*, I, Paris, Librairie Léopold Collin.
Mancaş 1974: Mihaela Mancaş, *Istoria limbii române literare. Perioada modernă (secolul al XIX-lea)*, Bucureşti, Tipografia Universităţii Bucureşti.
Marino 1977: Adrian Marino, *Lumières roumaines: idées sur le théâtre, la poésie et la littérature*, în CREL, nr. 2.
Meillet 1926: Antoine Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*[2], I, Paris, Librairie C. Klincksieck.
Niculescu 1978: Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, II, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

BDD-A1113 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:03 UTC)

Oprescu 1922–1923: Gheorghe Oprescu, *Eliade Rădulescu şi Franţa. Studiu de literatură comparată*, în DR, III.
Puşcariu 1929: Sextil Puşcariu, *Renaşterea noastră romană*, în vol. *Omagiu lui Ramiro Ortiz*, Bucureşti, Tipografia "Bucovina" .
Puşcariu 1974: Sextil Puşcariu, *Despre neologisme*, în vol. *Cercetări şi studii* (ed. Ilie Dan), Bucureşti, Editura Minerva.
Puşcariu 1976: Sextil Puşcariu, *Limba română*, I. *Privire generală*[2], Bucureşti, Editura Minerva.
Radu 1982: Andrei Radu, *Cultura franceză la românii din Transilvania până la Unire*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
Réau 1951: Louis Réau, *L'Europe française au Siècle des Lumières*, Paris, Albin Michel.
Râpeanu 2004: Sanda Reinheimer Râpeanu, *Les emprunts latins dans les langues romanes*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.
RHSE: „Revue historique du Sud-Est européen" (Bucureşti).
RIU: *Românii în istoria universală*, Iaşi, II_1, 1987, III_1, 1988.
Ţâra 1982–1983: Vasile D. Ţâra, *Despre „reromanizarea" limbii române literare*, în AUI, secţ. IIIe (Lingvistică), XXVIII–XXIX.
Urechia 1892: V.A. Urechia, *Istoria şcoalelor de la 1800–1864*, I, Bucureşti, Editura Imprimeria Statului.
Xenopol 1909: A.D. Xenopol, *Les Roumains. Histoire, état matériel et intellectuel*: *huit leçons faites au Collège de France*, Paris, Librairie Ch. Delagrave.
Zub 1987: Al. Zub, *Integrare „europeană" şi solidaritate „balcanică"*, în RIU, II_1.

The French Influence within the Romanian Language Architecture. The Theory of "Re-Latinization" or of "Re-Romanization"

The author considers that the terms "re-Latinization" and "re-Romanization" are being used improperly in order to designate the process of Roman Westernization of the Romanian language. This process practically implies two orientations: the Francization and the Italienization, but not the Latinization of the Romanian language, which is carried out by the representatives of the Transylvanian School and by the so-called "Latinists". The Westernization took place only in the Romanian Principalities, from the perspective of the Enlightenment conception of languages development and matched the requirement of modernization of the literary language. On the contrary, the Latinization reflects the late Humanism conception, according to which Latin is superior to modern languages and, consequently, the ideal of imitation lies in the past. The two orientations are incompatible, the first one being synchronic, while the second one is anachronic. This is the reason why one cannot speak of a "Latin-Roman orientation" of the literary language which would subsume them.

On the structural level, the French influence had an impact only on the language architecture (the lexicon and a peripheral area of syntax), not on the functional system. It also had an essential contribution to achieving a modern configuration of the normal variants: the diastratic, the diaphasic and the diamesic ones.

BDD-A1113 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:03 UTC)